

Csodagyerekek: A zenei tehetség pszichológiája

Pablo Picasso kisgyermekkorai festménye

Apollóntól napjainkig nem sok minden változott a csodagyerekekkel kapcsolatban. Ma is jóval több a már-már természetfeletti képességekkel rendelkező művészjelölt, mint amennyien végül felnőttként is kiemelkedőt nyújtanak a hivatásukban. Tudományos pontossággal továbbra is lehetetlen leírni a jelenséget, noha a vizsgálódás téren óriási fejlődés történt az utóbbi néhány évtizedben. Éppen száz éve jelent meg a nemzetközi téren is első úttörő munka, Révész Géza tollából: négy éven át vizsgálta a kisgyerek zsenit, Nyíregyházi Ervint, aki később végigbukdácsolta az életét. De kik azok a csodagyerekek, mitől azok, és mitől függ, hogy sikeresek lesznek-e?

Készült egy beszédes fénykép: egy idős úr és egy tíz év körüli kisfiú gondolataikba merülve néznek egy papírlapot – ugyanazon gondolkodnak. Egyikük a 20. század egyik legjelentősebb matematikusa, Erdős Pál, a kisfiú pedig Terence Tao, aki tizenhárom évesen megnyerte a Nemzetközi Matematika Diákolimpiát, bő évtizeddel később pedig már a világ egyik legjobb egyetemén, a UCLA professzoraként oktatott. Polgár Judit tizenkét éves korától több mint negyedszázadon át vezette a felnőtt női sakk-világranglistát. Tanishq Abraham nyolcévesen szupernóvát fedezett fel, kilencévesen előadást tartott a NASA konferenciáján. A tizenhat esztendősen elhunyt pakisztáni lány, Arfa Karim kilencévesen kapta meg a Microsoft Minősített Szakember programozóigazolást; a filozófus Saul Kripke még óvodás korában tanult meg óhéberül. Az indiai Edmund Thomas Clint a neki adatott hét év alatt több mint harmincezer festményt festett, Bobby Fischer tizenöt és fél évesen már sakk-nagymester lett. Pablo Picasso kilencesztendős volt, amikor első festményét befejezte; Perényi Miklós szintén kilencévesen adta első önálló koncertjét a telt házú Zeneakadémián. Mozart hatévesen nyugőzte le Európát. Hihetetlen teljesítmények és hihetetlen számok.

A csodagyerek elnevezéssel először az 1721 februárjában született és gyenge egészségi állapota miatt négyesztendősen elhunyt Christian Heinekent illették, aki a beszámoló szerint tizennégy hónaposan már olvasott, és kívülről tudott részeket az Ószövetségből, néhány héttel később az Újszövetségből is, valamint kétszáz egyházi éneket ismert, és hosszan sorolta a történelmi adatokat. A „lübecki gyermek-tudósként” is emlegetett fiú – akit ma talán a tudós szindróma egyike eseteként diagnosztizálnának – hosszan tudott sorolni történelmi adatokat; akkor lett ismert, amikor 1724-ben bemutatták a dán királyi udvarban. Az első csodagyerek azonban minden bizonnyal Apollón volt, akiről azt tartották, hogy rögtön születése után lenyűgözte a lüra és a kítara hangja. A középkor leghíresebb csodagyereke a nemrég felfedezett zeneszerző, Hildegard von Bingen, aki nyolcévesen tanult zsoldáréneklést egy bencés kolostorban a 12. század elején.

A nagy bumm

A csodagyerek száma a 19. század elején nőtt meg ugrás-szerűen, de nem azért, mintha azelőtt kevesebben lettek volna, hanem egyrészt ekkoriban vált elfogadottá a gyermek mint autonóm egyén képességeinek az elismerése, másrészt a virtuózok korában, az üzleti vállalkozásokként rendezett koncertek bevételének növeléséhez szükség volt a szenzációkra. A század legfontosabb zenei lapja, az Allgemeine Musikalische Zeitung összesen 213 csodagyerekről tudósít az 1798 és 1848 között megjelent számaiban, az első nyilvános fellépés idején betöltött életkor alapján. 1820-ig évente 2–6 csodagyerekről írtak, az ez utáni öt évben ez a szám megugrott 11-re, majd 1838 és 1846 között 5–9 között állt be. A bemutatott művészjelöltek kétharmada fiú, egy-

Bingeni Szent Hildegárd (1198–1279) nyolcévesen már zsoldárokat énekel és nem sokkal később komponált is

harmada lány volt 10 éves átlagéletkorral. Legtöbbjük zongoristaként vette le lábáról a közönséget, ezen a téren a nemek körülbelül fele-fele arányban oszlottak meg, ezt követte a hegedű, 43:5 aránnyal a fiúk javára. Az éneklés terén tizenegy lány mellett mindössze két fiú szerepelt, fuvolistából azonban csak fiúkat találunk, tizenegyet, hárfásból viszont csak lányokat, összesen négyet; ezenkívül szerepel még cselló, gitár, klarinét, kürt, zeneszerzés és orgona. A legfiatalabbak négyévesek voltak, hegedűsök és a hárfások, a legidősebbek, akiről tudósítanak pedig tizenhat évesek, ők többnyire zongorán vagy hegedűn játszottak. Földrajzi eloszlásuk és érdekes: Bécsben 34-en, Berlinben 23-an, Prágában 16-an, Frankfurtban és Párizsban 11-11-en mutatkoztak be. Mára a hangszerek nemek szerinti megoszlása jelentősen megváltozott, a korábban maskulinnak tartott hangszerek (fuvola, klarinét, hegedű) ugyanolyan elterjedtek a nők körében is. A kivételes tehetségeket ma már nem újságokból és koncertpódiumon ismerjük meg, hanem televíziós tehetségkutatókból és a videómegosztó oldalakon, és rendszerint egy-egy lélegzetelállító produkcióval mutatkoznak be, a sikerben a műsorkörnyezet szintén döntő lehet. Régen sem volt ez másként. Robert Schumann későbbi felesége, Clara Wieck például tizenegy évesen lépett fel először koncerten, az esztrádszerű műsorban szerepelt zenekari nyitány, Rossini-dal meghívott énekessel. Maga Wieck egy nehéz zongoraművel kezdett, a koncert második részében egy nem különösebben nehéz, de tetszetős Czerny négyzongorás-zenekari da-

rabban közreműködött, majd saját, úgynevezett physharmonikára és zongorára írt kompozícióját adta elő, az est végén pedig saját variációit. Abban tehát, hogy a műsor a közönség számára szórakoztatónak és lebilincselőnek hatott, Clara Wieck teljesítménye csak az egyik tényező.

Akiknek sikerült

Egyes kutatók szerint a csodagyerekségben is fejlődés tapasztalható: a 19. század csodagyerekei nem tudtak annyit, mint a maiak, az arány azonban alighanem változatlan: a csodagyerekek közül alig néhányan maradnak meg a „csodafelnöttek” sorában. Az 1980-as években feltűnt csillag, Sarah Chang hegedűművész esete annyiban egyedi, hogy ő soha nem indult versenyen. Ötévesen felvételizett a Juilliard Schoolba, három évvel később hallgatta meg őt Zubin Mehta és Riccardo Muti – a kislány három olyan hegedűversenyt vitt, amelyekkel befutott művészek is évekig készülnek: egy Paganinit, a Csajkovszkijt és a Bartókot. A két maestro meghívta egy-egy koncertre, így Chang első zenekari koncertjeit a New York-i Filharmonikusokkal és a Philadelphia Zenekarral adta, majd 1991-ben, tízévesen felvette első lemezét, és hihetetlenül gyorsan, évi százötven koncerttel bekerült a nemzetközi zenei élet sűrűjébe. Tizenhét esztendősen három hónap szünetet kért, de ez csak három évvel később adatott meg neki, 2006-ban a Newsweek az Egyesült Államok nyolc legtevékenyebb nő listáján szerepeltette. Isaac Stern egykori hegedűjén játszik, vonóból háromféle közül válogat – az elképesztően sebes tempót tekintve elgondolkodtató tény, hogy 2009 óta nem jelent meg új önálló lemeze, honlapján hat éve tették ki a legutolsó hírt.

Emanuel Feuermann, Yo-Yo Ma, Perényi Miklós és Gregor Piatigorsky – csellisták, akik csodagyerekként kezdtek, és az élvonalban is tudtak maradni. A 20. században született zongoristák közül a legismertebbek talán Claudio Arrau, Daniel Barenboim, Cziffra György, Glenn Gould, Evgeny Kissin, Kocsis Zoltán és Lang Lang. A zeneszerző-csodagyerekek azonban mindig ritkaságnak számítottak. Bécsben 2016. december végén mutatják be a tizenegy éves Alma Deutscher második(!) operáját, Zubin Mehta támogatásá-

val. A brit kislány, aki hatévesen zongoraszonátát, kilencévesen pedig hegedűversenyt írt, mintegy húsz ezer feliratkozóval és Youtube-csatornáján több mint hárommillió megtekintéssel büszkélkedhet, első operáját, a Hamupipó-két eddig több mint 111 ezren tekintették meg az interneten. Zongorán és hegedűn egyaránt tökéletesen játszik, egyazon koncerten ad elő hegedűversenyt és zongoraversenyt, és már azt a gyermeki örömet is lenyűgöző látni az arcán, amit számára a zene őszinte élvezete jelent, és amit felnőttek produkcióiban hiába keresünk. Alma Deutscher édesapja Európa vezető egyetemén oktat nyelvészetet, kislányáról azonban hatszor terjedelmesebb szöveg olvasható a Wikipédián.

Csodagyerek vagy torzszülött?

Igaz, a zenei produkciók bemutatására aligha találni tökéletesebb fórumot, mint a világháló, amelynek köszönhetően könnyebb hatalmas feltűnést kelteni, rajongókat, csodálókat szerezni, mint kétszáz éve, igaz, a dicsőséget megtartani is nehezebb. A világháló és közösségi média korszakában azon alkalmak szerepét, amelyeken a közönség Bécsben, Berlinben, Londonban vagy Párizsban rácsodálkozhatott egy-egy gyermek csodálatos képességeire, ma felváltotta a televízió és az internet; mielőtt valaki koncertpódiumra lép, előbb ezeken a stádiumokon kell keresztül mennie, és ugyanolyan kétséges, hogy megmarad-e motivációja, hogy felnőttként is tudja-e hozni azt az elismertséget, mint amit gyermekként kivívott. A Virtuózok komolyzenei tehetségkutató műsorban feltűnt nemcsak zongoristaként, hanem intellektusként is ragyogó Boros Misiről ma még nem tudható, pontosan merre vezet majd az útja, és ha valóban a zongora mellett marad, mire lesz elég rendkívüli talentuma. A tehetséget nem is igazán lehet megítélni képernyőn keresztül, legyen bár az a produkció bármennyire is lélegzetelállító. A különleges tehetség nem ugyanaz, mint a csodagyerek, de azt is tudjuk, hogy nemcsak csodagyerekek lesznek később világformáló nagyságok. Schiff András 1968-ban mutatta meg magát a nagyközönség előtt a Ki mit tud? műsorban, ahogyan a Jackson Brothers is 1963-tól több tehetségkutatón hívta fel magára a figyelmet. Csak hat évvel később értek el áttörést; apjuk volt menedzserük, aki övvel kezében fenyegette veréssel a testvéreket, ha nem játsszák a dalokat tökéletesen (a rendkívüli teljesítmények mögött álló szülői háttérről lentebb szólunk). A legkisebbik fiú, Michael tizenhárom esztendősen kezdett szólókarrierbe, és vált később a pop királyává.

A nagy kérdés persze az, hogy az üstökös később is meg tudja-e tartani fényerejét, sebességét, amellyel feltűnt az égbolton, és ez sok mindentől függ, nem csak a személyiség kivételes képességeitől. A témában a legfrissebbnek számító, 2016 őszén megjelent vaskos kötetben (Musical Prodigies: Interpretations from Psychology, Education, Musicology) nyolc körülményt határoznak meg, amelyek döntően befolyásolják a különleges képességű gyerekek kibontakozását:

Christian Heinrich Heinenen, az európai művelődéstörténet által feljegyzett első igazi csodagyerek

KÉT KÖRNYEZET, KÉT ÉLETÚT

A személyiség kialakulásában, a csodagyerek későbbi boldogulásában döntő hatásúak a szülők, akik nem csak menedzserek, hanem biztosítják a folyamatos fejlődés érzelmi fedezetét, a fokozatos megerősödés hátterét is. Jó példa lehet a sakkozó Polgár lányok, vagy a zenénél maradv Mendelssohn és Mozart esete. És természetesen nem minden zseniális alkotó született csodagyereknek; egy vélemény szerint például Mozart sem volt az, hanem inkább a szülői következetesség, a zenési gyakorlat fokozatos elsajátíttatása hozta ki belőle rendkívüli teljesítményeit.

Érdekes összevetést közöl a már említett könyv: a nyolc feltétel alapján egymás mellé állítja egy sikeressé vált csodagyerek, Yehudi Menuhin és Nyíregyházi Ervin fejlődésének körülményeit. Mindketten kelet-európai zsidó középosztálybeli családba születtek, kisgyerekkorukban felismerték tehetségüket, ambiciózus szülők elsőszülött fiaik voltak, hosszú élet adatott nekik. Remek tanároknál tanulhattak, akik emberileg is erős támasznak bizonyultak, a szülők komoly energiákat fektettek abba, hogy gyermekeik jó iskolákba kerüljenek. Menuhinék San Franciscóból Európába utaztak Enescuhoz és Adolf Busch-hoz, Nyíregyháziék Berlinbe Dohnányihoz és a Liszt-tanítvány Frederic Lamondhoz. Menuhin szülei bevándorlókként érkeztek az Egyesült Államokba, Nyíregyházi Pesten született, és ott is töltötte gyermekéveit. A magyar muzsikuskomponálással is foglalkozott: három éves korától haláláig mintegy ezer művet írt, ez a tevékenység legalább annyira fontos volt számára, mint az előadóművészet. Azonban az idejétmúlt romantikus stílusú darabokkal nem aratott sikert, és ez is szerepet játszhatott abban, hogy az értékrendje mellett csökönnyösen kitaró Nyíregyházinak folyamatos kudarcélmény adatott – Menuhin ezzel szemben „csak” előadóművész volt. Révész Géza 140-es IQ-t mért a hétéves magyar csodagyereknél, aki az akkoriban mérvadó Binet–Simon-skála szerint három évvel megelőzte korát. Menuhinnal ugyan nem készült hasonló teszt, de a fennmaradt családi dokumentumok alapján minden bizonnyal nem érte el ezt az intelligenciaszintet, érdeklődési köre sem volt olyan széles, mint a Nyíregyházié. Mégis jobban elviselte tehetségét, mint a magyar fiú, de személyiségük abban is különbözött, hogy Menuhin úgy gondolt talentumára, mint természetes adottságra, a szülei által is mutatott alázattal. Nyíregyházi azonban minden alkalommal szükségét érezte annak, hogy bizonyítsa-bizonygassa különlegességét, egyediségét; Menuhin természetességgel viselte szellemi arisztokratizmusát, Nyíregyházi tudatosan, folyton bizonyítani akarva nagyságát – ez a hajlam szintén szülői minták alapján alakulhatott ki benne. Mindkét fiú kitaróan és motiváltan dolgozott a maga területén, bár Nyíregyházi szertelenebbnek, fegyelmezetlenebbnek mutatkozott, túl sok minden érdekelt. Menuhint kiegyensúlyozott, mértéktartó életet élő családja támogatta, a túltengő szexualitástól és szabadosságtól áthatott környezetben felnövő Nyíregyházit viszont a saját belső szenvedélyei vezették, amelyek felnőtt korában magukkal vonták az alkoholba menekülést, a hektikus szexuális életet, a bedőlt házasságokat. A szülők mindkét esetben egyformán kivették a részüket a gyermek támogatásából, Menuhinéknál az anya és az apa azonos nézetet képviselt a gyermek érdekeinek megítélésében, a Nyíregyházi családban azonban többször volt vita, mit zongorázzon a gyerek. Az apát nem zavarta, ha fia azt játszik, amihez kedve van, az anya azonban a társadalmi felemelkedés, a vagyonosodás eszközét látva a fiúban, olyan művek gyakorlására kényszerítette, amelyekkel garantált a gyors siker, és korlátozta szellemi étvágya kielégítésében, például azzal, hogy elvette tőle a sakk-szakkönyveket, amikor azokkal Nyíregyházi több időt kezdett foglalkozni, mint a zongorázással.

Menuhin édesapja kilencvenévesen, édesanyja száznegy éven hunyt el, mindketten végigkísérhették fiuk karrierjét, a magyar művész édesapja tizenkét éves korában halt meg, anyjával 17 éves korában szakított, ő a holokauszt áldozata lett, a veszteséget Nyíregyházi Ervin szintén megbotránkoztatóan erős kijelentéssel fogalmazta meg.

Nyíregyházi Ervin

Yehudi Menuhin

Forrás: Gramofon-archív

Perényi Miklós – csodagyerekként indult, majd következetes és lelkiismeretes munkával be is futotta a tehetsége alapján megérdemelt pályáivet

testi fejlődés, szellemi fejlődés, történelmi és politikai környezet, személyiségi erősségek és gyengeségek, családi környezet, tanárok és mentorok, az adott tárgykör (zenei előadó- vagy/és alkotóművészet), tágabb szakmai környezet (kritikusok, ügynökségek, támogatók, technológia, iskolák). Ritka szerencsés konstelláció tehát az, amelyben a csodagyerekből „csodafelnőtt” válhat, és nem csoda, hogy a legtöbb esetben ez nem is sikerül. Ha pedig utóbbi következik be, az is különös esetet eredményezhet – nem véletlen talán, hogy az angol prodigy szó jelentése csoda, csodatett, csodagyerek, valamint torzszülött, szörny, baljós előjel.

Czeizel Endre szerint a kivételes művészi teljesítmény szempontjából meghatározó képességek egyik fő eleme a kreativitás. Ez „a szokásostól eltérő (divergens) gondolkodáson alapszik, amely az önálló világlátást és a szokatlan megoldásokat, tehát az eredetiséget biztosítja. A kreativitás gyakorta társul különleges érzékenységgel, fokozott kritikai érzéssel, összeférhetetlenséggel stb., és ezért sajátos személyiséggel. A kreativitás az alapja a géniuszok legfontosabb képességének, az »új világ« teremtésének, vagyis hogy sajátos, egyéni, csak rájuk jellemző műveket alkotnak, és ez által új utakat képesek nyitni a többi ember számára.” Ilyen szemmel olvasva érthetőbb Bobby Fischer esete, akiről egyik sporttársa azt nyilatkozta: „ha nem lett volna sakkozó, valószínűleg veszélyes pszichopata vált volna belőle.” Minden idők legzseniálisabb sakkozóinak egyike, a hatvannégy mező Mozartja valójában kibírhatatlan természetével keserítette meg környezete életét, irreális követelései miatt rettegtek

tőle a versenyrendezők. Ő maga azt kérte, hogy egy harminc lakosú dél-izlandi falucska templomkertjében helyezték végső nyugalomra, szűk baráti körben.

Egy elkallódott géniusz

A 20. századi magyar zenei előadóművészet legendás elfeledtje például az 1903-ban született Nyíregyházi Ervin, akit mozarti képességek birtokosaként jellemzett Révész Géza zenepszichológus. Az ő 1916-ban megjelent kötete az első, amelyet egyetlen személy tanulmányozásának szenteltek ebben a témában. (Pszichológiai szempontból a 20. század elején kezdték vizsgálni a különleges képességeket; a később etnomuzikológusként és organológusként klasszikus szerzővé vált Erich Moritz von Hornbostel még fiatal kutatóként vizsgálta a tizenhárom éves Erich Wolfgang Korngold hallását komplex hangzatokkal. Az osztrák csodagyerek még nem volt tízéves, amikor megírta Halál című kantátáját, majd A hőember című balettet, amelyet több mint harminc európai operaház mutatott be pár éven belül.) Nyíregyházi Ervin anyagilag és lehetőségeit tekintve is jól szituált családba született, apja az Operaház kórusában énekelt. Kis korától olyan nagy tanároknál tanulhatott a Zeneakadémián, mint Thomán István, Székely Arnold, Siklós Albert és Weiner Leó, aki elragadtatással nyilatkozta egyszer róla, hogy Beethoven Waldstein-sonátáját jobban játssza, mint Busoni. Már hatévesen olyan komoly repertoárt birtokolt,

Napjaink csodagyereke, az operaszerző-hegedűművész Alma Deutscher

amelynek része volt Beethoven Pathétique-szonátája és Schumann Papillons ciklusa is, kilencesztendősen Grieg és Csajkovszkij zongoraversenyait játszotta, és még nem töltötte be a tízet, amikor Schumannét előadta a Zeneakadémián (tíz nap alatt tanulta meg kívülről). Már kisgyerekként úgy zongorázott, mint egy érett művész, a zenekari partitúra szólamait úgy keltett életre a hangszernél, mintha csak könyvet olvasna, bármilyen hangnembe azonnal transzponálta az elé tett zeneműveket. Fiatalon olvasta Dosztojevszkijt, Shakespeare-t, Goethét, Heinét, az ókori görög írókat, a magyar klasszikusokat, érdekelte a filozófia, a történelem, a földrajz, és rendkívüli tehetségnek mutatkozott sakkban is, vakon tudott játszani. Tizenkét évesen már a Berlini Filharmonikusokkal lépett fel – a sajtó a szintén tizenéves berlini debütáns Claudio Arrau és közte ál-rivalizálást gerjesztett –, a következő években Európa-szerte koncertezett, Skandináviában különösen sokat, a legnehezebb műveket tűzte szólóestjei műsorára. Még mindig kisfiú volt, amikor nyári szünetben Kodállal négykezesedett, a Liszt-tanítvány Eugene d'Albert-rel Beethoven-szonátákról beszélgetett, a kor zeneszerző-papáinak, Goldmark Károlynak, Lehár Ferencnek és Puccininnek zongorázott. „Egyik tanárom sem tanított nekem olyat, amit már ne tudtam volna ösztönösen magamtól, de Dohnányi és Lamond inspirált” – nyilatkozta rövid berlini tanulóévei kapcsán, az 1910-es évek közepén. Ekkora specialitásává vált a több versenymű megszólaltatása, így 1916. december 12-én, első zenekar-kíséretes budapesti fellépésén Schumann- és Beethoven-zongoraversenyeket, valamint Liszt szintén nem könnyű Magyar fantáziáját szólaltatta meg, és még nem töltötte be a tizenévet! Kisgyerekkorától rendszeresen komponált, majdnem félórás Nagy patetikus szonátáját Bartók is hallotta (és drámai erejüként jellemezte) azon az 1917. októberi szólóestjén, amelyen Nyíregyházi a gigantikus művet Beethoven Waldsteinje és Chopin h-moll szonátája között szólaltatta meg. Tizenévesként tehát minden adott volt számára a ragyogó pályához.

A vég kezdete

A szülei mögötte álltak, azonban veszte is ez lett. Miután apja tizenkét esztendősen meghalt, az erőskezű és becsvágyó anya mint könyörtelen stage mother irányította őt, mindenáron pénzt akart csinálni fia karrierjéből. Gyermekeének megtiltotta, hogy operákat és szimfóniákat zongorázzon, jöllehet ez volt a szenvedélye, de az Ervin által rajongásig tisztelt – és minden bizonnyal zseniálisan játszott – Liszt-művek műsorra tűzését is ellenezte, mert félt a rossz kritikáktól. „Mondtam, hogy ne játssz Lisztet, még tönkremegyünk!” – mondta. A népszerű opuszokat erőltette fiára, például Chopin perc-keringőjét, de azt is lehetőleg szenzációs tempóban, valóban egy percen belüli idővel megszólaltatva. Ha egy koncert után egy jó kritika és egy rosszat jelent meg, édesanyja az utóbbi szerzőjére mondta, hogy ő az, aki ért a zenéhez. (Nem csoda, ha Nyíregyházi élete végéig szomjazott az elismerésre, a dicséretre.) Már kamasz volt, de anyja még mindig rövidnadrágba öltöztette, magához láncolta, burokban nevelte, nem akarta, hogy felnőtté váljon, hogy elmúljon a feltűnést keltő csodagyerek kor, Ervin tizenöt évesen tudta meg, hogy a gyereket nem a golya hozza. Egyre inkább elfordult anyjától, majd a viszony elmérgesedett, a tizenhat éves fiú Berlin utcáin jelentette ki, hogy lemondja következő fellépését, ha azon is rövidnadrágban kell megjelennie, sőt, nem ad több koncertet, ha nem kezdhet önálló életet – anyja eltörte a fején az esernyőt. Állítólag tizenhét éves korában fordult elő először, hogy koncert után ő tette zsebre a gázsit, mert anyja épp kilépett az öltözőből – Ervin a közeli pályaudvarra menekült, és vonatra szállt. Anyja már régóta próbált tengerentúli koncertlehetőséget szerezni fiának, és ez 1920 nyarán sikerült, az önálló élet kapujában álló tizenhét éves zongorista New Yorkba utazott. Mint később fogalmazott, ez volt a vég kezdete. Debütálása a Carnegie Hallban szenzációt keltett, számos további koncertet adott, nagy feltűnést keltve, megosztva a kritikásokat. Az érdeklődés iránta egyre csökkent, ezért menedzserét okolta, aki ráadásul anyagilag is kihasználta. Perre került a sor, és bár peren kívül megegyeztek, ezt követően Nyíregyházi feketelistára került az amerikai koncert-bizniszben.

Hihetetlen extravaganciák

Valójában alkalmatlan volt az önálló életre, nem tudott megbirkózni a mindennapi élet legapróbb nehézségeivel sem, szüleitől nem kapta meg az ehhez szükséges útravalót, élete végéig gyerek maradt. Amikor Amerikába érkezett, állítólag még a cipőfűzőjét sem tudta megkötni, vagy felvágni a húst a tányérján – a bulvár-újságírók nagy örömeire –, de egész életében gondot okozott neki a konyhai munka, például nem tudott egy tojást felverni, krumplit hámozni, nehézkes dolognak tartotta a fürdést, borotválkozást, öltözködést. Egyik felesége a tíz közül feljegyezte, hogy 1980-ban negyvenöt percbe telt, míg Nyíregyházi begombolta az in-

Nyíregyházi Ervin és Gloria Swanson amerikai színésznő 1937-ben

gét. Gyerekes lelke, érzelmvilága volt az oka, hogy mindig beleharapott az őt etető kézbe, de megvetette a koncertéletet, nem tűrte, ha csak a látszata is felmerül annak, korlátozzák személyes szabadságában. Ugyanakkor képtelen volt a saját érdekeiért, az általa képviselt művészi értékekért kiállni; „Hagytam magam elnyomni – ilyen a természetem” – vallotta később. Hamar nincstelenné vált New Yorkban, gyakran éhesen, parkban vagy a metróban aludt, szállodai zenekarokban, a magyar közösségnek vagy a Sing Sing börtönben játszott, kis pénzért. Hat dollárral a zsebében 1928-ban átköltözött a nyugati partra, hogy Hollywoodban találjon megélhetést: jó néhány jelenetben kapott szerepet, amikor a kamera a zongorázó szereplő kezét mutatta. Tehetségével a némafilm-korszak sok világsztárját, például Lugosi Bélát, Gloria Swansont, Rudolph Valentínót is rajongójává tette Kaliforniában, sőt Arnold Schönberget is, aki Otto

Klemperernek írt levelében hosszan ecsetelte Nyíregyházi előadói nagyságát, az egekbe magasztalva a harminchárom éves fiatalembert. Aki azonban önpusztító típusként az alkoholt sem megvetve, futó kapcsolatokba menekülve, soha nem tudta újra fellendíteni karrierjét. (A borderline személyiségzavar az Amerikai Pszichiátriai Társaság által kilenc meghatározott tünete közül legalább hét illett rá.) Idővel egyre idegesebb lett fellépésein; 1946-ban Los Angelesben csak úgy volt hajlandó közönség elé állni, ha selyemmaszkot viselhet: „Mr. X, az álarcos zongorista” – hirdették a plakátok. A második világháború után karrierje végképp véget ért, nem volt zongorája sem, nem is gyakorolt, egyik feleségtől azért vált el nem sokkal esküvőjük után, mert az ásíttott a koncertjén. A hetvenes években egy zongorafanatikussal csoportosult, ennek hatására nyilvános koncerteket adott, felvételeket is készített, újra reflektorfénybe került egyedi és erőteljes zongorista stílusa, interjúk, cikkek, portréfilmek készültek vele, úgy tűnt, ha későn is, de lesz még egy felívelés. Ő azonban nem volt hajlandó feláldozni magát a nyilvánosság oltárán hírnévéért, pénzért, mesés ajánlatokat is visszautasított, kitarzott a csavargó életvitel mellett. Az 1980-as évek elején Japánban találta meg azt a közönséget, amelyikben tiszteletet látott művészete iránt, néhány év alatt adott pár koncertet, majd visszaért Los Angelesbe, hogy az ismeretlenség homályában haljon meg 1987-ben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bazzana, Kevin: *Lost Genius. The Curious and Tragic Story of an Extraordinary Musical Prodigy.* Caroll and Graf, 2007
- Carroll, Brendan G.: *The Last Prodigy. The Biography of Erich Wolfgang Korngold.* Amadeus Press, 1997
- Czeizel Endre: Legnagyobb természeti kincsünk: a tehetség. In: *Fizikai Szemle* 2003/11, 398
- Kenneson, Claude: *Musical Prodigies. Perilous Journeys, Remarkable Lives.* Amadeus Press
- Kopiez, Reinhard: The musical child prodigy (wunderkind) in music history: a historioetric analysis. In: Deliege, Davidson (szerk.): *Music and the mind. Essays in honour of John Sloboda.* Oxford University Press, 225–236.
- McPherson, Gary E. (szerk.): *Musical Prodigies: Interpretations from Psychology, Education, Musicology.* Oxford University Press, 2016.
- Révész Géza: Erwin Nyíregyházi – psychologische Analyse eines musikalisch hervorragenden Kindes. Lipcse, 1916
- Rózsáné Szabó Dóra: Nyíregyházi Ervin (1903–1987) élete és tehetsége. In: *Parlando* 2012/3. szám
- Stevens, Gerd-Heinz: *Das Wunderkind in der Musikgeschichte*

Nyíregyházi Ervin gyermekrajza – zsenialitás és örület határán

Nyíregyházi Ervinről bővebben, felvételekkel, dokumentációval:
www.fugue.us/Nyiregyhazi_top_E.html
www.nyiregyhazi.org

Honvéd
Férfikar

—><—

**IDŐTLEN
KLASSZIKUS**

JEGYEK
A HELYSZÍNEEN
VÁLTHATÓK

HELYSZÍN:
MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA, DÍSZTEREM
Budapest, V. ker.,
Széchenyi István tér 9.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

**HONVÉD
EGYÜTTES**

2016. OKTÓBER 17. 19:00

Pesti srácok

2016. DECEMBER 7. 19:00

Bartók férfikarok

2016. DECEMBER 19. 19:00

Karácsonyi koncert

2017. MÁRCIUS 31. 19:00

Gregoriántól a spirituáléig

2017. ÁPRILIS 28. 19:00

Duke Ellington: Sacred concert